

SPOLOČENSKÉ VEDOMIE AKO FAKTOR REPRODUKČNÉHO CYKLU SPOLOČNOSTI

JURAJ SUCHÝ, Ekonomický ústav SAV, Bratislava

V súvislosti s vyzrievaním rozvinutého socializmu v ZSSR a rozvíjaním socialistickej spoločnosti v ostatných socialistických krajinách sa v kontexte vedeckotechnického pokroku a intenzifikácie sociálno-ekonomického rozvoja dostáva do popredia pozornosti spoločenskovedného poznania široký okruh otázok duchovného rozvoja spoločnosti ako faktora jej vývinu. Vysoká dynamika rozvoja socialistickej spoločnosti kladie dnes v rôznych súvislostiach vzrastajúce nároky na duchovné zdroje spoločenskej praxe a riadenia a s vysokou naliehavosťou nastoľuje otázky duchovnej sféry spoločenského života ako momentu spoločenskej reprodukcie a dôležitého prostriedku jej cieľavedomej regulácie, dynamizácie a intenzifikácie. Ústredný význam pritom nadobúdajú otázky obsahovej optimalizácie štruktúry jednotlivých oblastí duchovného života: duchovných potrieb spoločnosti, duchovnej produkcie, distribúcie duchovných hodnôt, ich komunikácie, interiorizácie a realizácie v spoločenskej praxi. Táto aktualizácia problematiky duchovného života ako výraz vzrastajúcej uvedomelosti životného procesu v podmienkach reálneho socializmu sa nevyhnutne odráža aj v oživení všeobecných konceptuálnych otázok spoločenského vedomia ako podstatného obsahu a funkčného rámca duchovných procesov spoločnosti. Rozvoj socializmu ako cieľavedomá realizácia teoreticky formulovaného programu prestavby spoločnosti nastoľuje v tejto súvislosti pred filozofiu s osobitnou naliehavosťou úlohu filozofickej analýzy mechanizmu sociálneho sprostredkovania realizácie socialistických ideálov a programových cieľov socializmu v rozšírenej reprodukcii socialistickej spoločnosti v jej súčasných konkrétnych podmienkach. Táto úloha predpokladá vzhľadnutie celého teoreticko-metodologického inštrumentária marxisticko-leninskej sociálnej filozofie k tým aktuálnym úlohám duchovnej sféry a osobitne spoločenského vedomia, ktoré prináša intenzifikácia sociálno-ekonomického rozvoja v etape vedeckotechnickej revolúcie a vyzrievania socializmu.

Súčasný prístup marxisticko-leninskej sociálnej filozofie k dialektike spoločenského bytia a spoločenského vedomia využívajú súčasný poznatkový fond spoločenskovedného poznania, aby dali odpovede na naliehavé otázky praktického uplatnenia hodnôt spoločenského vedomia ako dynamizujúceho a akcelerujúceho faktora rozvoja socializmu. Rozvíjanie poznania aktuálnych myšlienkových súvislostí „spoločenského vedomia“ — tejto druhej základnej kategórie historického materializmu v úzkej súvislosti s jeho súčasnou sociálnou funkciou ako „činného vedomia“ socialistickej spoločnosti a faktora dovršovania zospoločenštu-

júcich tendencií jej reprodukčného procesu rozširuje horizonty tradičného chápania spoločenského vedomia v učebnicových textoch v dvoch smeroch. Predovšetkým prekonáva pozostatky nazeravého chápania spoločenského vedomia ako od sociálnych súvislostí spoločenskej praxe izolovaného vedomostného odrazu spoločenského bytia tým, že zdôrazňuje jeho praktickú sociálnu funkčnosť. A po druhé, odstraňuje pozostatky jeho mechanistického chápania ako stabilizovaného stacionárneho obrazu spoločnosti stelesňovaného súhrnom kategórií a zákonov tým, že zdôrazňuje jeho procesuálny charakter ako tvorivého vytvárania a rozvíjania duchovných hodnôt, ako dialektického myslenia.

K problematike spoločenského vedomia treba pristupovať v dialektickej súvislosti oboch jeho významov a pojmov: 1. formálneho a 2. komprehenzívneho, ako výrazov dvoch stránok spoločenského vedomia rovnako angažovaných v duchovnom sprostredkovaní spoločenského vývinu.

Formálny pojem spoločenského vedomia sa sústreďuje na výskum fenomenality spoločenského vedomia ako špecifickej duševnej a duchovnej formy. Nastoľuje otázku, čo všetko, aké psychické javy vytvárajú štruktúru spoločenského vedomia? V rámci tejto otázky sa vyostruje problém kritéria výberu príslušných foriem, za ktorým sa skrýva jednak úloha kvalitatívneho rozlíšenia nevedomého a vedomého prežívania a reflexie spoločenských javov a zhodnotenia ich rozdielu z hľadiska ich poznávacej a sociálnej funkčnosti, jednak úloha rozlíšenia duševných a duchovných foriem sociálnej psychiky ako jej bezprostredných a kultúrne objektivizovaných fenoménov.

Mimoracionálne formy psychiky sú genetickým a existenčným prostredím racionálnej psychiky, ktoré stojí pri jej zrode a aj priebežne intervenuje v jej vývine. Súčasne však s rozdielom týchto foriem súvisí skutočnosť, že len na pôde racionálnej psychiky vzniká ideálna reprodukcia skutočnosti, ktorá v porovnaní s mimoracionálnymi formami predstavuje kvalitatívne vyššiu úroveň psychického odrazu skutočnosti, ktorého logická sprostredkovanosť umožňuje vytvárať obsažné koncepcie teoretického poznania ako vedomostného východiska praktického konania. V tomto rozdieli neracionálnych a racionálnych foriem psychického odrazu skutočnosti treba hľadať rozhodujúci dôvod pre ich striktné rozlišovanie z hľadiska filozofie pri formálnej analýze spoločenskej psychiky, hoci napredujúca racionalizácia spoločenskej psychiky a z opačnej strany iracionálne ozveny nezvládnutých spoločenských problémov a chaotických sociálnych situácií v spoločenskej psychike obojstranne relativizujú deliacu čiaru medzi nimi, ako o tom svedčia také paradoxné pojmy ako „nefunkčná potreba“, „neracionálny poznatok“, racionalizácia resentimentov“, „mýtus vedeckého riadenia a pod.“ Stanovenie priebehu hranice medzi neracionálnymi a racionálnymi zložkami spoločenskej psychiky je osobitne problematické v prípade takých jej všeobecných komplexných foriem ako je „triedne vedomie“, „sociálne cítenie“, „všeobecné povedomie“, „bežné vedomie“, „verejná mienka“, „masové vedo-

mie“, „národné cítenie“, „dobová mentalita“, „duchovná klíma spoločnosti“ a pod.

V marxistickej literatúre sa riešenie daného problému ustálilo zásluhou Plechanova v podobe otázky vzťahu „spoločenského vedomia“ a „spoločenskej psychológie“. Tento problém nadobudol v prácach teoretikov II. Internacionály pod vplyvom popularity dobovej sociálnej psychológie povahu pevného exploratívneho rámca riešenia vzťahu racionálnych a neracionálnych foriem sociálnej psychiky a bezpochyby poznačil aj neskoršie interpretácie formálnej štruktúry spoločenskej psychiky mnohými zužujúcimi pohľadmi, ktoré nachádzali svoje širšie pozadie a neskôr aj motiváciu v paušálnom zavrňovaní sociálnej psychológie ako vedy. V rámci tohto prístupu sa „spoločenská psychológia“ napokon neskúmala z hľadiska diferenciácie jej foriem, ale pod zorným uhlom utvárania racionálnych obsahov ideí, predovšetkým sociálno-politických. „Spoločenská psychológia“ sa takto chápala predovšetkým ako genetický predstupeň ideológie, ktorý predstavuje jej dôležitý formatívny zdroj. Hoci sa pripúšťalo, že ideológia nevzniká bezprostredne ako zovšeobecnenie psychológie triedy, ale podstatným spôsobom čerpá zo zdrojov teoretického myslenia, predsa bolo treba vziať do úvahy, že psychológia, „sociálne zmýšľanie triedy“ má na ideológiu ako jej živá subjektívna pôda veľký vplyv. (1, s. 645)

Toto sústredenie pozornosti na obsahovú analýzu spoločenskej psychiky oslabovalo vo filozofii pozornosť na jej formálnu analýzu, ktorou sa v súčasnosti (so sklonom k opačnej jednostrannosti) dnes zaoberá sociálna psychológia ako veda. Aj keď má obsahová analýza spoločenskej psychiky z hľadiska jej filozofickej relevancie bezpochyby prednosť pred formálnou analýzou, je z metodologického hľadiska formálna analýza spoločenskej psychiky kľúčom k exaktnému poznaniu poznávacej a prakticko-sociálnej funkcie spoločenského vedomia ako jej racionálneho jadra a dôležitým predpokladom prekonania rôznych interpretačných absolutizácií v jeho obsahovej analýze, vyplývajúcich z nepresného rozlišovania formálnych rozdielov v jeho štruktúre. Príkladom takejto absolutizácie je známe tvrdenie o „zaostávaní spoločenského vedomia za spoločenským bytím, ktoré platí o jeho subjektívnych formách, ale kolидуje s prognostickou a programovou funkciou jeho objektívnych kultúrnych foriem — spoločenských vied a samého marxizmu. Dôsledná formálna analýza spoločenskej psychiky a v nej predovšetkým spoločenského vedomia je v tomto zmysle nevyhnutným a nepostrádateľným predpokladom jej úspešnej obsahovej analýzy na sociologickej a filozofickej úrovni a správneho vymedzenia pojmu „spoločenské vedomie“ ako filozofickej kategórie. Angažovanosť tohto pojmu v konštitúcii historického materializmu ako marxistickej sociálnej filozofie (2) predpokladá sociálnu variantu ontologickej diferenciácie na pôde spoločnosti, ktorej teoretickým výrazom je protiklad spoločenského bytia a spoločenského vedomia. Aby mal tento protiklad charakter spoločenskej modifi-

kácie základnej filozofickej otázky, musí mať spoločenské vedomie charakter ideálnej reprodukcie spoločenského bytia, ktorá svojou existenciou „zdvojuje“ sociálnu skutočnosť a nastoľuje tak filozofický problém ontologickej prvotnosti jednej z týchto dvoch jej najvšeobecnejších obsahovo izomorfných entít.

Predpokladom filozofickej relevancie pojmu „spoločenské vedomie“, zakotvenej nielen v marxistickej filozofickej tradícii, ale v obmenených podobách v dejinách filozofie vôbec, je takto zobrazovacia schopnosť spoločenského vedomia viazaná na logické, vedomé formy vyjadrovania spoločenskej skúsenosti. V dôsledku toho je nevyhnutné viazať daný pojem ako filozofickú kategóriu na racionálne stránky spoločenskej psychiky, nakoľko iba v nich vznikajú elementy sociálneho vedomia, z ktorých sa skladá komplexný ideový obraz materiálneho bytia spoločnosti — jej ideálny odraz v spoločenskom vedomí.

Spoločenské vedomie nevzniká iba v integrovanej podobe v rámci racionálnych foriem ako sú spoločenské vedy, ale aj v difúznej podobe racionálnych elementov takých komplexných objektívnych foriem spoločenskej psychiky ako je umenie, morálka, náboženstvo a v istom zmysle aj ideológia, v ktorých sa prepletajú a vzájomne prenikajú neracionálne formy spoločenskej psychiky s racionálnymi, integrácia ktorých sa uskutočňuje v účelových súvislostiach už na pôde ďalších racionálnych foriem spoločenskovednej reflexie.

Toto stanovisko predpokladá rozlišovanie spoločenskej psychiky ako úhrnného komplexu prejavov duševného života spoločnosti a spoločenského vedomia ako jeho racionálneho ideálneho jadra vznikajúceho a reprodukovúceho sa v duchovnom živote spoločnosti.

Formálna analýza spoločenského vedomia stojí predovšetkým pred problémom rozlíšenia a deskripcie jeho subjektívnych a objektívnych foriem, v ktorých rámci sa reprodukuje reálna diferenciácia sociálnych subjektov, a vznikajú teda jeho individuálne, skupinové, triedne, národnostné a celospoločenské formy.

Dialektická interakcia týchto foriem je dôležitým aspektom rozvíjania a pôsobenia spoločenského vedomia. Vzťahy, utvárajúce sa medzi skupinovými, triednymi a celospoločenskými formami spoločenského vedomia významne ovplyvňujú celkové pôsobenie spoločenského vedomia v reprodukčnom cykle spoločnosti. V kontexte socialistickej vedeckotechnickej revolúcie sú nemenej dôležité vzťahy, aké sa utvárajú medzi sociálnymi a osobnými formami spoločenského vedomia pri kultivácii a všestrannom rozvoji ľudskej osobnosti. Vo vzájomnom pôsobení vedomostných a charakterových parametrov osobnostných foriem spoločenského vedomia a prvkov štruktúry osobnej kultúry osobnosti sa uzatvára ďalší reprodukčný okruh spoločenského života — cyklus reprodukcie duchovných hodnôt samého spoločenského vedomia, ktorý sa v podmienkach vedeckotechnickej revolúcie presadzuje ako podstatný faktor urýchlenuého a efektívneho rozvíjania spoločenskej výroby a praxe.

Na dialektickú súvislosť individuálnych a sociálnych foriem spoločenského vedomia v procese jeho reprodukcie výstižne poukazuje M. N. Rutkevič, keď zdôrazňuje, že „obsah pojmov v hlave každého človeka tvorí časť tohto obsahu, ktorý sa fixuje spoločenským vedomím“. [3, s. 119] Sociálne formy spoločenského vedomia sú v tomto zmysle prostriedkami objektivizácie, kumulácie, integrácie a fixácie vedomostných prvkov spoločenského vedomia vznikajúceho z individuálnych zdrojov. Premena individuálnych psychických foriem vedomostných obsahov, v ktorých tieto obsahy vznikli, na sociálne formy je súčasne aj ich premenou zo subjektívneho vedomia na kultúrne sprostredkované objektívne vedomie vyjadrené znakovými prostriedkami, ktorého nositeľmi sú kolektívne sociálne subjekty a ich spoločenské organizácie a inštitúcie. Práve tieto objektívne formy spoločenského vedomia, ktoré v rámci spoločenského styku vystupujú ako bezprostredné zdroje spoločenských informácií jednotlivcov sa mnohokrát identifikujú so spoločenským vedomím vôbec bez ohľadu na diferenciáciu jeho konkrétnych podôb. Málo pozornosti sa venuje najmä rozdielu jeho individuálnych a sociálnych foriem, s ktorým sú späté mnohé rozdiely v ich obsahu vo formatívnej, komunikačnej i realizačnej fáze reprodukcie spoločenského vedomia.

Aj keď sa informačný obsah sociálnych foriem spoločenského vedomia nachádza zväčša v spádovej polohe voči jeho individuálnym formám, nemožno v teoretickej interpretácii ich vzťahu zabúdať na jeho principiálne dialektickú povahu a ignorovať schopnosť individuálnych foriem spoločenského vedomia ako jeho autentickej aktualizácie vplývať prostredníctvom rôznych sociálnych mechanizmov a mediácií na obsah jeho sociálnych foriem. Pri tom je zrejmé, že mechanizmus objektivizácie a organizačná štruktúra komunikácie duchovných hodnôt neostáva bez dôsledkov pre obsah sociálnych foriem vedomia a prepožičiava im garanciu overenej objektivity, väčšej obsažnosti a exaktnosti informácií, ktoré sprostredkujú. Všetky tieto problémy dvojakej — individuálnej a sociálnej aktualizácie spoločenského vedomia súvisia so stanoviskom, ktoré spoločenské vedomie interpretuje jednoducho ako štruktúru jeho objektívnych kultúrnych foriem a predpokladá mechanicky jeho adekvátne komunikačné premietanie do individuálneho vedomia členov spoločnosti. O tom, že obsahová identita spoločenského a individuálneho vedomia nie je v dejinách žiadnou samozrejmosťou, presvedčivo hovoria dejiny náboženských schiziem, ideologických konfliktov a názorových bojov vo vede od ikonoklazmu až po súčasnú kontrakultúru. V pozadí zjednodušujúceho pohľadu na vzťah individuálnych a sociálnych foriem spoločenského vedomia je predstava nerozvinutej osobnosti pasívne si osvojujúcej kultúrne vplyvy bez vlastnej reflexie sociálnej skutočnosti. Individuálne odklony od sociálnych etalonov sú v tomto prípade vysvetliteľné iba ako charakterový regres jednotlivca od racionálneho vedomia smerom k mimoracionálnemu prežívaniu, alebo ako jeho sociálnou pozíciou podmienená závislosť na sociálnych prežitkoch. [4, s. 647—

649] Uvedené stanovisko celkom obchádza zložitú dialektickú obsahovú interakciu, rozvíjajúcu sa medzi sociálnymi a individuálnymi formami spoločenského vedomia tak v prípade jeho genézy a utvárania, ako aj v prípade jeho spoločenského šírenia ako sociálne konštituovaného a stabilizovaného obsahu v konkrétnej populácii spoločnosti. Ak sú sociálne formy spoločenského vedomia v genetickom zmysle sprostredkované osobnou skúsenosťou, získanou a logicky spracovanou v individuálnych formách, v prípade aktuálnych štruktúrnych súvislostí spoločenskej praxe je to naopak, a obsah individuálnych foriem vedomia sa utvára v prevažujúcej závislosti na pôsobiacich sociálnych formách spoločenského vedomia.

Odraz spoločenského bytia v spoločenskom vedomí je zložite členený dialektický proces, ktorého dôležitým a nezanedbateľným aspektom je koincidencia individuálnych a sociálnych foriem ľudskej psychiky pri dosahovaní výsledného rezultátu. V tomto procese sa živá individuálna skúsenosť ľudskej osobnosti nepretržite porovnáva s komunikovanou sociálnou skúsenosťou, na ktorú vyvíja kritický tlak, ktorý je zdrojom jej inovácií nevyhnutných pre pokrovový vývin objektívnych kultúrnych foriem spoločenského vedomia.

Po rozvedení formálnych súvislostí interpretácie spoločenského vedomia možno predbežne uzavrieť, že spoločenské vedomie je uvedomením a teda racionálnym obrazom spoločnosti, ktorý dospieva k svojej obsahovej dokonalosti prostredníctvom rôznych foriem, v ktorých sa uskutočňuje získavanie, akumulácia, integrácia, vývinové vrstvenie a systemizácia sociálnej skúsenosti spoločnosti. V tomto procese nadobúdania, hromadenia, usporadúvania a rozvíjania sociálnej skúsenosti a jej premeny na sociálne vedenie hrajú rozhodujúcu úlohu kolektívne sociálne formy získavania, uchovávania a prenosu sociálneho vedenia, ku ktorým patria aj ich najrozvinutejšie a najzložitejšie makrosociálne kultúrne podoby—formy spoločenského vedomia samé. Spoločenské vedomie nie je spoločenskou psychikou, ktorá by zahŕňala aj mimoracionálne formy prežívania spoločenského života, sociálne cítenie, zmýšľanie, prežitky, návyky, mravy a pod. (4, s. 645) ale je výhradne racionálnym, ideálnym, ideovým a vedomostným, duchovným jadrom tejto psychiky.

Z nášho výkladu vyplýva, že ďalším logickým krokom významovej analýzy kategórie spoločenského vedomia je jeho obsahová interpretácia.

Ak výsledkom formálnej interpretácie daného pojmu je zistenie rozdielu jeho formálneho a obsahového významu, smeruje jeho komprehenzívna interpretácia k objasneniu kvalitatívnej určenosti a štruktúry jeho obsahu.

Problém obsahovej štruktúry spoločenského vedomia sa lokalizuje a vyzrieva na úrovni objektívnych kultúrnych foriem reflexie spoločenského bytia a predovšetkým všeobecných abstraktných prvkov sociálneho vedenia a ich integratívneho výrazu v sociálnych teóriách ako najdokonalejšej podoby racionálneho zobrazenia bytia spoločnosti. Spoločenské

formy vedomia však nezobrazujú iba spoločenské bytie osebe, ale celý komplex sociálnej skutočnosti v jeho konkrétne historickej dialektike spoločenského bytia a vedomia. V tomto zmysle reflektuje spoločenské vedomie nielen spoločenské bytie, ale aj samo seba v svojich praktických regulačných väzbách k spoločenskému bytiu. V konceptuálnom rámci sociálne filozofickej interpretácie spoločnosti hrá takto okrem pojmov „spoločenské bytie“ a „spoločenské vedomie“ dôležitú úlohu aj pojem „spoločenská skutočnosť“ ako výraz ich ontickej jednoty, ktorá sa v rôznych konkrétno-historických podobách stáva základným pojmovým východiskom vedomostných systémov konkrétnych spoločenských vied. V tejto súvislosti sa vynára otázka ontologického statusu spoločenského bytia, ktorého staršie interpretácie v analógiách s materiálnou povahou prírodného bytia narážajú pri vymedzovaní materiálnosti spoločenského bytia na problém imanencie vedomia a spoločenského vedomia v spoločenskom bytí, ktorá je jednak evidentná a jednak predstavuje rozlišujúci znak spoločenského a prírodného bytia. Riešenie tohto problému si zrejme vyžiada špeciálne rozpracovanie ontologických otázok sociálno-filozofického poznania, ktoré by kriticky reagovalo na názory Györgya Lukácsa z jeho ontológie spoločenského bytia, v ktorej podáva svoju verziu duchovného sprostredkovania spoločenského bytia teleológiou pracovnej činnosti. Objasnenie ontologického statusu spoločenského bytia bezpochyby súvisí s účelovou formou materiálnej činnosti človeka, ktorá však iba v spoločenských podmienkach a formách mohla nadobudnúť podobu spoločenskej praxe ako duchovne sprostredkovaného procesu materiálneho pretvárania prírodného bytia človekom. To napokon pripúšťa aj Lukács, keď hovorí, že „...teleologická forma vytyčovania cieľov ako materiálnej premeny materiálnej skutočnosti ostáva ontologicky niečo fundamentálne nového. Musí byť v súlade s tým prirodzene geneticky odvodená zo svojich prechodných foriem“. [5, s. 12]

Spoločenské vedomie prítomné ako regulatívna forma v spoločenskom bytí nemení však nič na materiálnej povahe konfrontácie jeho činností a procesov s materiálnym bytím objektívnej reality. Preto má spoločenská prax ako podstata spoločenského bytia a forma subjektívnej reality materiálny charakter napriek imanencii prvkov ľudského vedomia najrôznejšieho obsahu, štruktúry a foriem.

Táto rozmanitosť foriem duchovného sprostredkovania spoločenského bytia prerastá v otázku kvality predmetného obsahu spoločenského vedomia. Tvoria obsah spoločenského vedomia iba výsledky sociálnej reflexie spoločenského bytia? Alebo treba jeho obsah rozšíriť aj na poznatky prírodovedného, formálneho a technického vedenia využívané v spoločenskej výrobe a praxi? Zodpovedanie tejto otázky by malo vychádzať z požiadavky obsahovej izomorfie oboch základných pojmov historického materializmu ako predpokladu zmysluplnosti kladenia základnej filozofickej otázky na pôde existencie spoločnosti.

Je treba však otvorene priznať, že expanzia ľudského poznania a

praxe do mikro- a mega-úrovne sveta stavia jednoznačnosť takej odpovede pred isté komplikácie súvisiace so vzájomným interdisciplinárnym prekrývaním a prenikom prírodných, technických, humánnych a sociálnych vied v procese poznávania spoločenskej skutočnosti, ktoré však ustupujú pred nepopierateľnou integratívnou úlohou, akú v tomto procese plní sociálne poznanie.

Opodstatnenosť pojmu „spoločenská skutočnosť“ spočíva v tom, že rozlišuje medzi spoločenským bytím a spoločenským vedomím a súčasne reflektuje ich úzku dialektickú súvislosť v súčasnom svete a historický vzrast úlohy spoločenského vedomia ako dynamizujúceho faktora spoločenskej skutočnosti, bez toho, aby oslabovala určujúcu úlohu materiálnych procesov spoločenského bytia ako nosnej sféry vývinovej dialektiky dejinného pretvárania sveta človekom. Spoločenská skutočnosť ako kategoriálny výraz dialektickej jednoty a protirečenia spoločenského bytia a spoločenského vedomia sa preto zákonite stáva predmetom polemiky odlišne metodologicky a teoreticky smerovaných interpretácií oboch hlavných komplementárných, no predmetne odlišných podôb sociálneho poznania: sociológie a sociálnej psychológie.

Komprehenzívna analýza spoločenského vedomia tak v zásade vyúsťuje v zistenie, že spoločenské vedomie svojím obsahom je v podstate spoločenské s dominantným obsahom sociálneho vedomia. Niektoré problémy štruktúry jeho obsahu identifikuje a čiastočne aj objasňuje rozlíšenie dvoch pojmov jeho vedeckého popisu: formálneho a kompenzívneho, z ktorých prvý zahŕňa prírodovedné, formálne a technické vedenie a má preto širší rozsah ako druhý, ktorý sa obmedzuje na spoločenské vedenie. V súvislosti s rozdielnymi rozsahmi oboch pojmov by však azda nebolo správne hovoriť o širšom a užšom pojme spoločenského vedomia a zastierať tak rozdielnosť vlastnej špecifickej poznávacej funkcie oboch pojmov v komplexnom poznaní spoločenského vedomia a zákonitostí jeho utvárania a pôsobenia v spoločnosti. Snáď by bolo vhodnejšie rozlíšiť oba pojmy podľa ich úlohy v metodologickej a teoretickej inštrumentácii sociálneho poznania a označiť ich ako sociologicko-psychologický a sociálno-filozofický pojem spoločenského vedomia.

Spoločenské vedomie je teda spoločenské tak svojou formou, ako aj obsahom. Za touto vonkajšou zhodou sociálnej determinácie formy a obsahu spoločenského vedomia sa pravda skrývajú odlišné mechanizmy sociálneho sprostredkovania formálnych a obsahových štruktúr vedomostných a kultúrnych hodnôt, ktoré si vyžadujú diferencované prístupy filozofie a príslušných konkrétnych vied k spoločenskej psychike a spoločenskému vedomiu a súčasne ich ďalekosiahlu interdisciplinárnu spoluprácu pri súhrnnom objasnení spoločenskej podmienenosti spoločenského vedomia.

LITERATÚRA

1. Základy marxistické filosofie. Praha 1960.
2. Istoričeskij materializm kak socialnofilosofskaja teorija. Vysšaja škola, Moskva 1982.
3. RUTKEVIČ, M. V.: Dialektika i sociologija. Mysľ, Moskva 1980.
4. Základy marxistické filosofie. Praha 1960.
5. LUKÁCS, G.: Ontologie — Marx zur Ontologie des gesellschaftlichen Seins. Luchterhand, Darmstadt und Neuwied 1972.